

Vilniaus miesto policijos kaita XVIII a. pab. – XIX a. pr.: pareigūnai, struktūra, funkcijos

Dr. Virgilijus Pugačiauskas

Lietuvos istorijos institutas, Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

El. p. virgilijus.pugaciauskas@istorija.lt

Anotacija. Straipsnyje analizuojami Vilniaus miesto policijos kaip reikšmingo faktoriaus, darančio įtaką savivaldos funkcionavimo perspektyvai, raidos pagrindiniai probleminiai aspektai. Aiškinamasi, kaip Rusijos imperijos miestų policijos organizaciniai principai buvo pradėti taikyti Vilniaus mieste. Teigiama, kad policija, disponuodama plačiomis ir aiškiai neapibrėžtomis kompetencijomis, riboja savivaldos savarankiškos veiklos galimybes ir sudarė palankias sąlygas per trumpą laiką Vilniaus gubernijos valdymo institucijoms užtikrinti visapusišką miesto savivaldos institucijos – magistrato veiklos kontrolę.

Esminiai žodžiai: *Vilnius, miesto policija, magistratas, gorodničius, policemeisteris, viešoji tvarka.*

Abstract. The article analyses the main problematic aspects of the development of the Vilnius City Police as a significant factor influencing the perspective of self-government functioning. It is explained how the organizational principles of the city police of the Russian Empire were started to be applied in the city of Vilnius. It is claimed that the police, having broad and clearly undefined competencies, limited the self-government's opportunities for independent activity and created favorable conditions for the management institutions of the Vilnius Governorate to ensure comprehensive control of the activities of the city's self-government institution, the magistrate, in a short period of time.

Keywords: *Vilnius, city police, magistrate, gorodničius, police chief, public order.*

Įvadas

Vilniaus, kaip centrinio regione miesto, savivaldos istorijos problematika yra svarbi, kadangi atskleidžia platesnį istorinių įvykių kontekstą, kuris padeda giliau suvokti buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) inkorporavimo į Rusijos imperiją aplinkybes, potencialias tokio proceso įtampas ir kitus su tuo susijusius aspektus. XVIII a. pab. – XIX a. Vilniaus miesto valdymas, palyginus su LDK laikotarpiu, pasuko priešinga kryptimi, kadangi buvo pagrįstas kitokia valstybės ir miestų valdymo koncepcija bei principais. Miesto savivaldos institucijų įjungimas į centralizuotą ir biurokratizuotą Rusijos imperijos sistemą nebeleido savivaldos pareigūnams savarankiškai priiminėti sprendimų, ginti pirmiausia miestiečių luomo interesus ir realizuoti iniciatyvas, kylančias iš miestiečių visuomenės augimo ir plėtojimosi poreikių. Šiame miesto savivaldos raiškos apribojimo procese lieka neatskleistas miesto policijos vaidmuo, kuris yra reikšmingas, kadangi Rusijos imperijoje policijos institucijos atliko svarbų vaidmenį valstybės administravimo sistemoje, kaip valstybinio valdymo mechanizmo sudėtinis elementas, atliekantis itin plačias funkcines veiklas¹. XVIII pab. – XIX a. pr. Vakarų Europos šalyse veikė įvairūs policijos modeliai, tačiau dominavo jos priklausymas nuo centrinės valdžios su tam tikromis išimtimis. Valstybinė civilinė policija dažniausiai veikė sostinėse².

Nuo pat 1794 m. Rusijos imperijos policijos organizaciniai principai ir funkcijos buvo pradėti taikyti vietiniam valdymui gubernijų lygmenyje, įskaitant ir miestų savivaldos institucijas. Vilniaus magistratas buvo priverstas nuolankiai vykdyti įsakymus Rusijos kariuomenės dalinių, užėmusių Vilnių, vado generolo majoro Bogdano Knoringo, nuolat besikeičiančių miesto karinių komendantų, Vilniaus gubernatoriaus generolo majoro Aleksandro Tormasovo, kurie pirmiausia atidžiai ėmėsi kontroliuoti miesto biudžetą, siekdami užtikrinti rusų karinių dalinių visokeriopus poreikius³.

Miestų savivaldos institucijoms policija nebuvo pavaldi ir atskaitinga, tačiau išlaidoms (atlyginimai, tarnybiniai butai, apranga, kanceliarinės prekės ir kiti poreikiai) miesto biudžeto lėšomis. Miesto gyventojai privalėjo mokėti specialų policijos mokestį. Apie Vilniaus miesto policijos organizaciją ir funkcionavimą neturime atskiro tyrimo,

¹ SIRUTAVIČIUS, Vladas. Nusikaltimai ir visuomenė XIX a. Lietuvoje. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 12. Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 25–26.

² EMSLEY, Clive. *A Short History of Police and Policing*. Published to Oxford Scholarship Online, 2021; Glemža, Liudas. Policijos sampratos XVIII amžiaus Europoje. In ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; GLEMŽA, Liudas; RAKUTIS, Valdas; JURGAITIS, Robertas; BRUSOKAS, Eduardas. *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 88–91.

³ ŻYTKOWICZ, Leonid. *Rządy Repnina na Litwie w latach 1794–7*. Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1938, s. 57, 298–300; Rusijos karinės ir civilinės valdžios pareigūnų 1794–1795 m. įsakai Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 346, l. 10–145.

o istoriografijoje galima rasti tik epizodinius paminėjimus sintetiniuose darbuose, nagrinėjančiuose Vilniaus miesto ir Lietuvos policijos istorijos problemas⁴.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Vilniaus miesto policijos kaip reikšmingo faktoriaus, darančio įtaką savivaldos funkcionavimo perspektyvai, raidą.

Miesto policijos organizaciniai principai: pareigūnų paskyrimai ir praktikos

XVIII a. pabaigoje Abiejų Tautų Respublikos Ketverių metų seimo laikotarpiu miestų reforma buvo siekiama pertvarkyti valstybėje policijos struktūras, tarp jų ir miestuose. Vilniaus magistratas turėjo savo renkamus policijos pareigūnus (vadinamieji prokuratoriai ir instigatoriai), miesto rajonuose pareigas vykdė policijos prižiūrėtojai (*dozorcy*). Policijos pareigūnai prižiūrėjo tvarką mieste, kontroliavo savivaldos pareigūnų darbą, informavo miesto gyventojus apie magistrato nutarimus ir prižiūrėjo, kaip jie vykdomi, rūpinosi viešąja tvarka ir saugumu, vykdė miesto sanitarijos, prekybos kontrolės, priešgaisrinės apsaugos ir kitas plačios paskirties funkcijas⁵.

Rusijos imperijoje valstybinė administracija ir policija sudarė nedalomą visumą, kuriai buvo keliamas uždavinys valstybėje įvesti tvarką, užtikrinant, kad imperatoriaus įsakymai būtų tiksliai vykdomi. Policija turėjo užtikrinti, kad visi piliečiai gyventų pagal valdžios nustatytus „protingus“ įstatymus, instrukcijas ir reglamentus, kurie aprėpė visuomeninio, taip pat asmeninio gyvenimo sritis⁶. Todėl Vilniaus miesto policijos atžvilgiu naujoji valdžia įgyvendino pertvarkas, siekdama įvesti jos teritorijose galiojančią tvarką, kurioje policija sudarė ne savivaldos, bet valstybės biurokratinės administracijos integralią dalį ir aptarnavo jos poreikius.

1794 m. spalio 30 d. įsakyme Lietuvos generalgubernatoriui Nikolajui Repninui buvo suteikta teisė naujai okupuotos LDK miestuose skirti *gorodničiius* (rus. *городничий*), įprastai Rusijos imperijoje apskrities centruose vykdančius administracinės-policinės

⁴ JURGINIS, Juozas; MERKYS, Vytautas; TAUTAVIČIUS, Adolfas. *Vilniaus miesto istorija*. Vilnius: Mintis, 1968, p. 204; JELELEVIČIUS, Sigitas. Aneksuotos Lietuvos valdymas Rusijos imperijoje. *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: LR Vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 146–147; BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara; MEDIŠAUSKIENĖ Zita; MIKNYS, Rimantas. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 201.

⁵ *Konstytucje Grodzieńskie z r. 1793 dotyczące ustroju państwa wraz z ustawa „Miasta wolne Rzeczypospolitej“*. Poznan, 1949, s. 32; BRUSOKAS, Edmundas; GLEMŽA, Liudas. Vilniaus savivaldos struktūra ir organizacija po Ketverių metų seimo miestų reformos (1792, 1794 m.). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, 1, 2009, p. 51, 59, 67–68; Glemža, Liudas. Abiejų Tautų Policijos komisija 1791–1792 m. In ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; GLEMŽA, Liudas; RAKUTIS, Valdas; JURGAITIS, Robertas; BRUSOKAS, Eduardas. *Modernios administracijos tapimas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, p. 389–391.

⁶ *История полиции России*. Ленинградская область: Северо-западный институт повышения квалификации ФСКН России, 2015, с. 17–18.

valdžios vadovo funkcijas⁷. Tuo metu okupuotame Vilniuje viešąją tvarką tiesiogiai administravo miesto karinis komendantas, todėl gorodničius tapo jo pavaduotoju, kuruojančiu mieste policijos veiklą. 1795 m. Vilniaus karinis komendantas Stryžas paskyrė 10 vadinamųjų „kvartalų karininkų“ iš vietinių gyventojų⁸.

1796 m. generalgubernatorius Repninas svarstė, ar naujai užimto krašto policijos kadrus būtų galima formuoti iš vietinės kilmės pareigūnų, „demonstruojančių prisirišimą prie mūsų tvarkos“, tačiau prieita prie nuomonės, kad suteikti tokį pasitikėjimą būtų per anksti⁹. Ši taisyklė galiojo ir Vilniaus miestui, kadangi apie tai byloja rusų pareigūnų kolegijos asesoriaus Gregorijaus Vilkulino, o vėliau rūmų tarėjo Menche paskyrimas Vilniaus gorodničiais¹⁰. Taigi miesto policijos pertvarka apsiribojo dviem esminiais sprendimais: miesto policijos pavaldumo perdavimu iš savivaldos gubernijos valdžios kompetencijai ir rusų tautybės policijos vadovo paskyrimu.

Gorodničiaus kaip vykdomosios policijos vadovo pareigybinės funkcijos pasižymėjo tuo, kad buvo itin plačios ir įvairios. Pirmiausia koncentravosi į miesto saugumo ir „miesto gerbūvio sutvarkymą“ bei valdžios įsakų skelbimą ir vykdymo kontrolę¹¹. Todėl šio rusų pareigūno vaidmuo nuo pirmųjų veiklos dienų tvarkant miesto reikalus tapo itin reikšminga savivaldos kontekste. Jam gubernijos valdžios nurodymu buvo pavedamos įvairios užduotys: kartu su magistrato nariais tikrinti 1795 m. miesto išlaidas ir pajamas, dalyvauti magistrato pareigūnų rinkimuose, tvarkyti Šv. Ignoto ir Šv. Kazimiero kareivinių remonto finansinius reikalus, vadovauti miesto Likvidacinei komisijai, mokėti atlyginimus policijos pareigūnams, rinkti informaciją apie prekių kainas ir t. t. Tai reiškė akivaizdų kišimąsi į magistrato kompetenciją, juolab kad gorodničiumi atskirais atvejais nurodoma tiesiog magistrato pareigūnus ir miestiečius „priversti“ ir „akimirksniu“ vykdyti aukštesnės valdžios įsakymus¹².

Ankstesnė magistratė veikusi policinė struktūra, vadinamasis Policijos skyrius, kuriame pagal etatų sąrašą turėjo būti 2 burmistrai ir 7 tarėjai (burmistrai kartu su

⁷ Полное собрание законов Российской империи (toliau – ПСЗПИ), 1794, t. 23, c. 577.

⁸ Vilniaus karinio komendanto Stryžo 1795 05 26 įsakas. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 458, ap. 1, b. 346, l. 112.

⁹ SIRUTAVIČIUS, Vladas. Nusikaltimai ir visuomenė..., p. 24; Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1799 09 27 raštas Senatui. LVIA, f. 378, 1799 BS, l. 675–676; Vilniaus magistrato 1799 m. policijos išlaidų suvestinė. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 522, l. 133.

¹⁰ Vilniaus policijos 1796–1799 m. dokumentų suvestinė. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 522, l. 343, 345.

¹¹ Žr. nuor. 6.

¹² PUGAČIAUSKAS, Virgilijus. Magistrat Wileński w pierwszych latach pod zaborem rosyjskim (1794–1808). *Biuletyn historii pogranicza*. Białystok, 2001, s. 27; Gubernatoriaus generolo majoro A. Tormasovo 1795 m. raštai Vilniaus magistratui. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 346, l. 141, 154; Vilniaus karinio komendanto Stryžo 1795 m. įsakai. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 346, l. 83–90, 122; Likvidacinės komisijos pirmininko Vilkulino 1796 03 22 raštas Vilniaus magistratui. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 346, l. 327; Vilniaus magistrato 1797, 1798 m. raštai. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 454, l. 54–55, 265, 271–273, 276, b. 458, ap. 1, l. 130, 134.

tarėjais buvo pasiskirstę funkcijomis – vieni administravo turgaviečių veiklą ir prižiūrėjo parduodamų prekių kainas), buvo panaikintas¹³.

Valdančiojo Senato nurodymas Vilniaus policiją organizuoti remiantis Rusijoje galiojančiais imperatorienės Jekaterinos II patvirtintais „1782 m. Geros tvarkos arba Policijos nuostatais“, kurie tik 1797 m. pabaigoje pasiekė Vilnių¹⁴. Tiesa, tų pačių metų vasarą miesto reikalams tvarkyti įkurtai Priežiūros komisijai 12-ajame uždavinyje nurodyta, remiantis egzistuojančiais įstatymais ir valdžios įsakais, pasirūpinti policijos įsteigimu, taip pat suskirstyti miestą į kvartalus, nustatyti kvartalų prižiūrėtojų skaičių. Šią užduotį komisijai pavyko įgyvendinti per mėnesį. Magistrato išrinktų pareigūnų sąrašė randame šias pavardes: 1-ojo kvartalo kapitonas Erdmanas, 2-ojo – poručikas Maziejovskis, 3-iojo – kapitonas Liahovičius, 4-ojo – puskarininkis Grabša, 5-ojo – poručikas Francesonas (pastarieji deklaravo turintys karinės patirties ATR kariuomenėje), 6-ojo – rusų kariuomenės rotmistras Taraškevičius¹⁵.

Tolesnis šios institucijos pagal rusų policijos administravimo praktikas kūrimo procesas buvo atnaujintas prabėgus keleriems metams, t. y. 1799 m., remiantis Valdančiojo Senato įsaku, policijos institucijos steigimo mieste tvarką sprendė Lietuvos civilinis gubernatorius Ivanas Fryzelis. Mieste turėjo būti šie policijos etatai: policmeisteris¹⁶, 2 pristavai, 6 kvartalų prižiūrėtojai, 6 jų pagalbininkai, 2 tarėjai iš magistrato, vertėjas iš lenkų kalbos ir raštinės darbuotojai (po 1 pristavui ir kvartalui), taip pat jiems talkinti 24 dešimtininkai, 60 sargų, 4 pasiuntiniai su 8 arkliais. Tokią struktūrą ir pareigūnų skaičių gubernatorius nustatė remdamasis minėtais policijos nuostatais. Juose nurodyta, kad viename policijos kvartale turėjo būti nuo 50 iki 100 namų. Tuo metu mieste priskaičiuojama daugiau kaip 1 400 namų, todėl kvartalui buvo priskirta daugiau kaip dvigubai namų. Tai reiškė, kad mieste bus mažiau policijos pareigūnų.

Anot gubernatoriaus, Vilniuje nebuvo atsižvelgta į šią proporciją dėl vienos paprastos priežasties – miesto gyventojų prastos finansinės būklės. Be to, mieste ir priemiesčiuose turėjo būti pastatyta 30 sargo būdelių, kuriose kiaurą parą turėjo budėti du sargai, skiriami iš gyventojų arba samdomi, kurių išlaikymu turėjo pasirūpinti miestiečiai. Miestas padalintas į dvi dalis: 1-oji Aušros vartų, 2-oji Pilies ir 6 kvartalus. Policmeisterio pareigybė tuo metu nebuvo užimta dėl tinkamos kandidatūros nebuvimo¹⁷. 1799 ir

¹³ JANICKA, Iwona. *Kultura higieniczna Wilna, w latach 1795–1915*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009, s. 68–70, 78–79.

¹⁴ Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1800 10 25 įsakymas Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 504, l. 283; Устав Благочиния или Полицейский 1782 г. Prieiga per internetą: <http://museumreforms.ru/node/13635> [žiūrėta 2021 11 16].

¹⁵ Vilniaus miesto Priežiūros komisijos 1797 08 12 d. įkūrimo raštas. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 422, l. 7; Vilniaus burmistro Zahorovos Minkevičiaus 1797 m. rugsėjo 14 d. raštas Priežiūros komisijai. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 455, l. 3.

¹⁶ Policmeisteris (rus. *поллицеймейстер*, vok. *polizeimeister*) – Rusijos imperijos gubernijos centrų ir didelių miestų policijos viršininkas. Pareigybė įvesta nuo 1782 m.

¹⁷ Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1799 09 27 raštas Senatui. *LVIA*, f. 378, 1799 BS, l. 675–676; Vilniaus miesto policijos etatai. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 491, l. 13.

1800 m. policijos reikalus tiesiogiai kuravo miesto komendanto pavaduotojas, vykdamas komendanto pareigas majoras Palkinas¹⁸.

Šiame procese magistratui kaip miesto savivaldos institucijai gubernijos valdžia suteikė galimybę atlikti keletą funkcijų savarankiškai – organizuoti policijos pareigūnų pristavų, kvartalų prižiūrėtojų ir jų pagalbininkų rinkimus bei nustatyti policijos mokesčio tvarką turintiems nekilnojamojo turto miesto gyventojams, nepriklausomai nuo luominio statuso. Minėtus pareigūnus rinko kvartalų miestiečių ir bajorų luomo gyventojai iš turinčių, anot gubernatoriaus, „nepriekaištingą reputaciją, gerą sveikatą, sveiką protą, pasižyminčius noru vykdyti viešą paslaugą ir kruopštumu bei nešališkumu“. Gyventojai savo nuožiūra galėjo rinkti ir jau užimančius kvartalų prižiūrėtojų pareigas. Į kiekvieną poziciją derėjo išrinkti po du kandidatus, o gubernatorius savo nuožiūra galutinai paskirdavo tinkamiausią¹⁹.

Į pristavų pareigas paskirti rusų kariuomenės atsargos poručnikas Jonas Tarnovskis ir ATR kariuomenės kapitonas Grigorijus Erdmanas. Kvartalų prižiūrėtojų pareigas užėmė turintys karinės patirties: 1-ojo kvartalo – rusų poručnikas Batistovas, 2-ojo – rusų kariuomenės (iš rotmistro paaukštintas iki kapitono) minėtas Taraškevičius ir buvęs ATR kariuomenės kariškiai: 3-iojo – kapitonas Kuleša, 4-ojo – kapitonas Olšanskis, 5-ojo – kapitonas Vilkostovskis, 6-ojo – vėl rusų kariuomenės praporščikas Vestengolcas. Prižiūrėtojų pagalbininkai: rusų kariuomenės tarnybos kapitonas Jazykovas ir kadetas Feniakinas bei ATR kariškiai – poručnikai Tibulskis, Bajeris, Greičius, Valentinovičius²⁰. Palyginus su prieš dvejus metus buvusių prižiūrėtojų sąrašu, matome du ryškius pokyčius: pirma, išrinkti / paskirti nauji prižiūrėtojai, išskyrus Taraškevičių, antra, akivaizdžiai išaugo rusų kariuomenės kariškių, tapusių policijos pareigūnais, skaičius. Vienintelis „vietinis“ Erdmanas įrodė esąs patikimas ir lojalus, kadangi iš prižiūrėtojo tapo pristavu. Taigi 1799 m. mieste policijoje turėjo tarnauti 15 pareigūnų ir 24 dešimtininkai. Magistratui policijoje atstovavo du paskirti tarėjai²¹.

Tuo pat metu 1799 m. paskelbtame imperatoriaus Pavelo I įsakyme nurodyta keisti iki tol egzistavusią tvarką, kai į policijos pareigybes galėjo buvo skiriami miestiečių atstovai – dabar šios pareigos turėjo būti komplektuojamos iš „gabių ir aktyvių valdininkų“, kurie buvo atleisti dėl etatų mažinimo ir kuriuos skyrė gubernatorius ir komendantas²².

Gubernijos valdžia taip pat nustatė policijos pareigūnų atlyginimo dydžius, o išlaidų kymas buvo numatytas išimtinai miesto lėšomis. Numatyta policijos pareigūnų algoms skirti iš viso 10 610 Rb sidabru. Numatyta, kad miesto komendantas arba gorodničius gaus atlyginimą iš valstybės išdo, kiti pareigūnai – iš miesto surenkamo policijos mokesčio. Policmeisterio metinis atlyginimas siekė 300 Rb, 2 pristavų – po 200 Rb,

¹⁸ Vilniaus magistrato 1799 m. policijos išlaidų suvestinė. *LVIA*, b. 522, l. 133.

¹⁹ Vilniaus magistrato 1799 08 15 posėdžio protokolas. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 491, l. 2; Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1799 08 25 įsakymas Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 491, l. 11–12.

²⁰ Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1799 m. raštas. *LVIA*, f. 378 B/S, 1799, b. 2a, l. 678.

²¹ Vilniaus magistrato 1800 m. policijos išlaidų suvestinė. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 520, l. 1–6.

²² ПСЗРП, Собр. 1-е: в 45 т. СПб., 1830. Т. XXV. № 19047.

6 kvartalų prižiūrėtojų – po 150 Rb, 6 jų pagalbininkų – po 100 Rb, 24 dešimtininkams turėjo būti mokama po 60 Rb. Šiems pareigūnams atlyginimams buvo numatyta skirti 3 640 Rb, t. y. daugiau kaip pusę visos numatytos sumos, likusią dalį lėšų sudarė raštinės ir policijos kompetencijai priskirtos ūkinės išlaidos. Štai policijos raštinės vertėjui numatyta 180 Rb, gorodničiaus raštinės išlaidoms – 170 Rb, prie pristavų ir kvartalų prižiūrėtojų priskirtiems 8 raštininkams – po 60 Rb kiekvienam ir popieriui po 5 Rb, 8 arkliams su vežimais ir rogėmis bei 4 vežikams išlaikyti – 800 Rb, gaisrininkų instrumentams remontuoti – 50 Rb, atsargai numatyta 200 Rb, o miesto žibintams prižiūrėti ir apšvietimui skirta 1 450 Rb. Papildomai numatyta įrengti 30 sargo budelių, po 2 sargus kiekvienoje. Bendra išlaikymo suma sudarė 3 600 Rb.²³

Ši suma paskirstyta namų savininkams, taip pat renkamas vienkartinis 1 800 Rb mokestis metams (skirtas 30 sargo budelių įrengti ir kitiems reikalams), taikomas suskirstytiems į klases amatininkams ir prekybininkams. Štai pirmai klasei priskirti pirkliai mokėjo 35 Rb sidabru, paskutinės penktos – vos 1,5 Rb sidabru, alaus bravorai – 1 klasės 40 Rb sidabru, o po 100 Rb sidabru mokėjo žvejų cechas, Radvilų malkų sandėlio ir Vilniaus teatro savininkas. Žydų amatų cechams numatytas 500 Rb sidabru, krikščionių – 1 625 Rb sidabru bendras mokestis. Mokestis renkamas kas ketvirtį. Šis papildomas mokestis kėlė nuolatinį gyventojų nepasitenkinimą. Jie atsisakydavo mokėti, rašė skundus valdžios institucijoms, prašė atleisti nuo mokesčio, reikalavo papildomo nekilnojamojo turto vertinimo. Savo ruožtu nepasitenkinimą reiškė pirkliai ir amatininkai, kadangi kai kurie iš jų buvo ir nekilnojamojo turto savininkai, todėl mokėjo du kartus²⁴. 1800 m. miesto biudžete policijai skirta pinigų suma turėjo sudaryti 21,87 proc. biudžeto išlaidų²⁵.

Galima teigti, kad miesto policijos kūrimas tęsėsi apie penkerius metus – iki 1799 m. pabaigos.

Miesto policija 1800–1812 m.: policijos vadovai ir universalios viešosios tvarkos funkcijos

Nuo 1800 m. Vilniaus miesto policija buvo sukomplektuota ir kasdieninėse praktikoje mieste vadovavosi pagrindiniu dokumentu – „Policijos nuostatais“. Šiame plačios apimties dokumente (iš viso 265 straipsniai) buvo detalčiai reglamentuota policijos struktūra, pareigybinės nuostatos ir funkcijos.

²³ Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1799 08 25 įsakymas Vilniaus magistratui. *LVIA*, b. 491, l. 11–12.

²⁴ Vilniaus magistrato 1799 09 19 posėdžio protokolas. *LVIA*, b. 491, l. 22–25; Vilniaus policijos 1800 m. dokumentų suvestinė. *LVIA*, b. 552, l. 146–147.

²⁵ Vilniaus magistrato 1800 m. išlaidos. *LVIA*, b. 491, l. 32–33.

XIX a. 1-ajame dešimtmetyje policijos struktūra ir skaičius ženkliai nesikeitė. 1800 m. magistratas buvo įpareigotas išrinkti dviejų miesto dalių policijos teisėjus, kurie turėjo nagrinėti policijos kompetencijai priskirtas parengtinio tardymo bylas²⁶. 1807 m. miestas papildomai padalintas į trečią dalį (Užupio), todėl prirėkė trečio pristavo, tačiau kvartalų prižiūrėtojų skaičius nepadidėjo – kiekvienoje dalyje jų buvo po du²⁷. Nauju pristavu buvo paskirtas Veisenholcas²⁸.

Taigi miesto policijoje tarnybą atliko 9 policininkai, tačiau jiems talkinančio personalo skaičius turėjo aiškią tendenciją didėti. Dešimtininkų skaičius per penkerius metus išaugo daugiau kaip du kartus, tiksliau – 1805 m. iki 66 (1-oje dalyje 39, o 2-oje – 27). Policininkų, turinčių užtikrinti viešąją tvarką, akivaizdžiai stigo, todėl šią problemą bandyta spręsti 1807 m. policijai papildomai priskiriant 18 dragūnų komandą, turėjusią patruluoti miesto gatvėse²⁹.

Tiesa, policijos kadru politikoje pokyčių būta, kadangi 1802 m. Valdantysis Senatas oficialiai dar kartą priminė, kad pirkliai ir kiti miestiečiai neturi reikiamų žinių ir negali tiksliai vykdyti pareigų policijoje, todėl gubernatoriams ir kariniams komendantams nurodyta policijos pareigūnais skirti valstybinės tarnybos patirties turinčius „gabius ir tvarkingus“ asmenis³⁰. Tai reiškė, kad magistratas galutinai prarado teisę rinkti pristavus ir kvartalų prižiūrėtojus.

Išsiaiškinome, kad mieste veikė trys karinės ir civilinės valdžios pareigūnai, atsakingi už policijos administravimą mieste: karo komendantas, gorodničius ir policmeisteris. Tokia policijos administravimo praktika nebuvo specifinė, skirta tik Vilniaus miestui. Analogiška praktika buvo taikoma Rusijos imperijos miestams, kadangi imperatorius Pavelas I vykdė politiką, nukreiptą į valdžios sistemos biurokratijos ir karinės-policinės tvarkos stiprinimą³¹. 1800 m. policmeisteriu buvo paskirtas majoras Suchovas, o magistratas mokėjo policmeisterio buto nuomą³². Pagal „Policijos nuostatus“, policmeisteriai vadovavo tik Sankt Peterburgo ir Maskvos miestų, turėjusių sostinių statusą, policijoms. 1801 m. pradžioje policijos vadovo pareigas užėmė gorodničius Andrejus Veisas, kuris magistrato dokumentacijoje įvardijamas kaip policmeisteris, o vėliau vėl kaip gorodničius³³. Tokius policijos vadovų pokyčius lėmė imperatoriaus Pavelo I nurodymas,

²⁶ Lietuvos civilinio gubernatoriaus J. Fryzelio 1800 05 09 įsakymas Vilniaus magistratui. LVIA, b. 504, l. 2; Vilniaus policijos dokumentų 1799–1800 m. suvestinė. LVIA, b. 552, l. 133–134.

²⁷ Vilniaus miesto policijos 1807 m. etatai. LVIA, f. 937, ap. 1, b. 5, l. 192, 261.

²⁸ Vilniaus policijos 1808 m. raštas Vilniaus miesto dūmai. LVIA, f. 937, ap. 1, b. 5, l. 185.

²⁹ JURGINIS, Juozas; MERKYS, Vytautas; TAUTAVIČIUS, Adolfas. Vilniaus miesto istorija..., p. 204; Vilniaus miesto 1805 m. policijos etatų išlaidų suvestinė. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 504, l. 5.

³⁰ Valdančiojo Senato 1802 m. įsakas. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 579, l. 245.

³¹ *История органов внутренних дел России*. А. Д. Гуляков, В. Н. Колемасов, А. В. Лобанов, Н. И. Свечников, А. А. Грачев; под общ. ред. В. В. Гошуляка. Пенза, 2018, с. 46–47.

³² Vilniaus magistrato 1800 m. policijos išlaidų knyga. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 520, l. 1–2; Vilniaus policijos 1799–1800 m. dokumentų suvestinė. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 552, l. 133–134.

³³ Vilniaus magistrato 1801 04 06 raštas. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 552, l. 135; Vilniaus magistrato 1807 m. raštas Vilniaus gorodničiumi Šlykovui. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 702, l. 24.

kad gubernijos miestuose policijoms vadovautų policmeisteriai, ir tokiu būdu nustojo galioti „Policijos nuostatų“ 2-asis ir 3-iasis punktai³⁴.

Gorodničiaus „sugrąžinimą“ į policijos vadovo postą derėtų susieti su imperatoriaus Aleksandro I valdymo pradžia, kadangi naujas valdovas keitė pirmtako įgyvendintus sprendimus valstybės valdyme. 1805 m. gorodničiaus kanceliarijai ir jo tarnybinio buto nuomai magistratas skyrė reikiamų lėšų³⁵. 1805–1806 m. šias pareigas užėmė Traskinas³⁶. Tiesa, pokyčių ilgai laukti neppureikė, kadangi 1803 m. spalio 24 d. imperatoriaus įsakyme Senatui nurodyta sukurti policijos valdybas ir skirti policmeisterius gubernijose, kurias administruoja kariniai gubernatoriai³⁷. Šis įsakas Vilniuje buvo įgyvendintas, regis, tik 1808 m., kai gorodničius Piotras Šlykovas tapo policmeisteriu³⁸. Tokia praktika, kai gorodničiai buvo keičiami policmeisteriais, buvo taikoma ir kitose buvusios LDK teritorijose, kaip antai Vitebske ir Mogiliove³⁹.

„Policijos nuostatuose“ vadovams buvo deklaruoti konkretūs ir aukšti profesiniai reikalavimai: 1. Sveikas protas, 2. Gera valia, 3. Žmogiškumas, 4. Ištikimybė Imperatoriui, 5. Uolumas bendram gėriui, 6. Geras pareigų vykdymas, 7. Sąžiningumas ir nesavanaudiškumas, 8. Susilaikymas nuo kyšių, kadangi nesilaikymas šios taisyklės „užmerkia akis, iškreipia protą ir širdį, sučiaupia lūpas“⁴⁰.

Bene labiausiai policija rūpinosi demonstruoti ištikimybę imperatoriui, labiausiai ignoruojamas susilaikymas nuo kyšių. Pavyzdžiui, Vilniaus gorodničiai ir policmeisteriai nuolatos gaudavo kyšius vaišėmis ir mėsa (įprastai pusė veršelio arba kumpis) iš Vilniaus mėsininko cecho, siekiant, kad policija nepastebėtų pažeidimų, dažniausiai dėl nekokybiškos mėsos pardavimo mieste, gyvulių skerdykloje rastų pažeidimų ir kitokių dalykų. Įprastai mėsininkai pasirūpindavo dovanomis minėtiems pareigūnams religinių švenčių proga. Rečiau kyšiai buvo duodami pristavams, taip pat kvartalų prižiūrėtojams⁴¹.

XIX a. beveik du dešimtmečius miesto policmeisteriu tarnavo valstybės tarėjo rangą turintis Šlykovas, įsiliejęs į Vilniaus visuomenę, kadangi išmoko lenkų kalbą ir vedė

³⁴ ПСЗРИ, Собр. 1-е: в 45 т. СПб., 1830. Т. XXIV. № 17632, 17702, 17878, 17933, 18269; Т. XXV. № 18117, 18147, 18478, 18829, 18985, 19218; Т. XXVI. № 19349; Т. XXVII. № 19424, 19866; Т. XVIII. № 13075.

³⁵ Vilniaus miesto policijos pareigūnų 1799 m. vardinis sąrašas. LVIA, f. 378, 1799 BS, l. 678; Vilniaus miesto policijos pareigūnų 1805 m. etatų išlaidų suvestinė. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 504, l. 5.

³⁶ Vilniaus magistrato 1807 05 20 raštas, ten pat, b. 702, ap. 1, l. 38.

³⁷ Именной, данный Сенату, указ „О средствах к исправлению полиции в городах“. 24 октября 1803 г. ПСЗРИ, Санкт-Петербург, 1830, т. XXVII, № 21007, с. 947–954.

³⁸ Vilniaus magistrato 1807 05 08 raštas Vilniaus gorodničiui Šlykovui. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 702, l. 24; Vilniaus policmeisterio Šlykovo 1808 m. raštas. LVIA, f. 937, ap. 1, b. 29, l. 13–15; Vilniaus miesto policijos 1809 m. pirmojo ketvirčio atlyginimų suvestinė. LVIA, f. 937, ap. 1, b. 5, l. 261.

³⁹ *Полицейстеры и городничие Витебской губернии – ветераны антинаполеоновских войн начала XIX века*. Prieiga per internetą: <https://niab.by/newsite/by/content/all/> [žiūrėta 2021 12 02].

⁴⁰ Устав Благочиния или Полицейский 1782 г. ПСЗРИ, СПб., 1830, т. 21, с. 461–488.

⁴¹ PUGAČIAUSKAS, Virgilijus. Vilniaus mėsininkų cechasis XIX a. I pusėje. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005, 2, Vilnius, 2006, p. 76; Vilniaus mėsininkų 1800, 1801, 1810, 1811 m. pajamos ir išlaidos. LVIA, f. 970, ap. 1, b. 20, l. 1–40; b. 21, l. 1–6; b. 24, l. 21.

vietinę Gorskytę. Amžininkai policmeisterį apibūdino kaip mandagų, tačiau visiems mieste žinomą pareigūną kaip neturintį jokių skrupulų imant kyšius⁴².

1802 m. policmeisterio kompetencijai priskirta įkurta gaisrininkų komanda, vadovaujama brandmeisterio (gaisrininkų komandos viršininkas). Į didesnius gaisrus vykdavo policmeisteris asmeniškai. Policijos vadas kontroliavo, kad magistratas pasirūpintų ugniagesių poreikiais, skirdamas būtiną finansavimą ir aprūpindamas reikiama įranga. Policmeisteriui taip pat buvo pavaldūs kalėjimo prižiūrėtojas su sargų komanda, o saugoti kalėjimą padėjo miesto įgulos kariškai⁴³.

1809 m. baigiant formuoti Rusijos imperijos administracinę sistemą, miesto policija pervadinta į Vilniaus policmeisterio kanceliariją⁴⁴. Taigi miesto policijos vadovai – gorodničius ir policmeisteris – įgyvendindami aukštesnės valdžios nurodymus, iš esmės tapo jos įvedamos tvarkos garantu, o tai reiškė magistrato, veikusio pagal Magdeburgo teisę, veiklos savarankiškų kompetencijų akivaizdų ribojimą.

„Policijos nuostatuose“ šiai institucijai priskirta itin plati veikla, pirmiausia išskiriamos pagrindinės, tokios kaip „saugoti mieste padorumą, gerovę ir tvarką“, antroji – „kad įstatymų numatytas naudingumas visur mieste būtų vykdomas ir išsaugotas“, o trečioji – suteikiama teisė vienintelei mieste būti atsakingai už valdžios institucijų įsakymų vykdymą. Tarp kitų užduočių išskiriamos šios: prekybos tvarkos ir prekių kainų priežiūra, bėglių kontrolė, pilietybės reikalai, taip pat jai priskirtini miesto infrastruktūros (tiltų, kelių, gatvių, aikščių) geros būklės palaikymo reikalai. Prioritetine užduotimi derėtų laikyti įpareigojimą policijai rūpintis įstatymų žodžio vykdymo skelbimu ir kontrole ir „kad mieste nevyktų jokios įstatymais nenumatytos veiklos, pavyzdžiui, susijusios su draugijų, susirinkimų, pasilinksminimų vietomis“⁴⁵. Vilniaus atveju tai reiškė, kad policijos pareigūnai domėjosi politinėmis miestiečių nuotaikomis, mieste skleidžiamais gandas, veiklomis, turinčiomis antivalstybinio veikimo požymių.

Policijai priskirti ir tam tikri nurodymai, susiję su piliečių savitarpio įsipareigojimais ir vadinamaisiais „visuomeniniais įsipareigojimais“, t. y. deklaruojama, kokiais principais turėtų būti formuojami vyro, žmonos ir vaikų santykiai. Tai galima įvardyti kaip moralinę piliečio elgesio kodeksą⁴⁶.

Matome, kad policijos funkcijų aprėptį galima drąsiai vertinti kaip neturinčią aiškių ribų, juolab kad bendrinius žodžius „tvarka ir gerovė“ policijos pareigūnai galėjo laisvai interpretuoti savo nuožiūra. Viešoji tvarka vertinama itin plačiai, neišskiriant gyventojų saugumo ar kovos su įvairiausio pobūdžio prasižengimais prioritetiškumo.

⁴² Masalski, Edmund. Z pamiętników 1799–1824. In MOŚCICKI, Henryk. *Ze stosunków Wileńskich w okresie 1816–1823*. Warszawa, 1924, s. 282, 284, 288; MORAVSKIS, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*. Vilnius: Mintis, 1994, p. 232.

⁴³ JEGELEVIČIUS, Sigitas. *Aneksuotos Lietuvos ...*, p. 146–147.

⁴⁴ Vilniaus policijos raštai 1801 Vilniaus magistratui, *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 551, l. 11.

⁴⁵ Устав Благочиния или Полицейский 1782 г., *ПСЗРИ*, СПб., 1830, т. 21, с. 461–488.

⁴⁶ Ten pat.

1802 m. Rusijos vidaus reikalų ministras Vladimiras Kočubėjus, remdamasis „Policijos nuostatais“, patikslino miestų policijos kompetencijas. Pagrindinis keliamas tikslas – „visos veiklos, kuriomis būtų pažeidžiama ramybė ir nepaklusnumas įstatymams“. Taigi policija buvo paraginta stebėti miestuose įvairiose vietose vykstančius gyventojų legalius susibūrimus, kad juose nevyktų neleistina ir įstatymais draudžiama visa slapta veikla, įskaitant ir politinę. Viešosios loterijos ir žaidimai gali būti organizuojami tik gavus leidimą, kaip ir prekyba nepadoriomis, anarchistinėmis, bedieviško turinio knygomis, žurnalais, lapeliais ir netgi paveikslais bei viskuo, kas su tuo susiję. Nurodyta kontroliuoti žmones, neturinčius nei išvaizdos, nei užsiėmimo, valkatas, šarlatanus, apgavikus, vagis, pranašus, politinius ir religinius, susibūrusius į sektas, kurstytojus ir kovotojus už vargšus. Tam tikras dėmesys skirtas ir saugumui gatvėse užtikrinti, namams nuo gaisrų ir vagysčių apsaugoti, taip pat geresniam gatvių apšvietimui ir panašiai veiklai⁴⁷.

Policijos funkcionavimas mieste nebuvo sklandus, kadangi naujai sukurtos institucijos funkcijos kirtosi su iki tol egzistavusiais savivaldos veiklos principais ir miestiečių kasdienio gyvenimo įpročiais. Tiksliau, gorodničius pirmiausia uoliai stengėsi įgyvendinti savalaikius valdžios įsakus ir potvarkius, bet nekreipė didesnio dėmesio į viešosios tvarkos problemas mieste. Į magistratą nuolatos atkeliavdavo gubernijos valdžios pareigūnų ir policijos nurodymai pateikti įvairiausio pobūdžio informaciją apie maisto ir statybinių prekių kainas, miško kirtimą, dažnai su pastaba „skubiai“, teikti įvairiausio pobūdžio ataskaitas apie mieste vykdomus statybos ir remonto darbus⁴⁸. Civilinio gubernatoriaus nurodymu mieste turėjo veikti 3 nauji turgūs, o magistratas privalėjo teikti gorodničiumi ataskaitą apie šio nurodymo vykdymą⁴⁹. Mieste apleistų namų reviziją magistratas buvo priverstas vykdyti kartu su policijos atstovais⁵⁰. Kita vertus, naujai paskirti policijos pareigūnai, dažniausiai rusų kariškiai, konfliktavo su naktiniais sargais ir dešimtininkais⁵¹.

1802 m. Vilniaus policmeisteris Veisas pripažino, kad viešosios tvarkos užtikrinimas, siekiant užkirsti kelią vagystėms ir užtikrinti gyventojų saugumą, mieste yra problemiškas, todėl policija ėmėsi papildomų veiksmų viešajam saugumui mieste sustiprinti, įpareigodama kiekvienoje miesto dalyje naktį budėti dešimtininkus ir po vieną kvartalo prižiūrėtoją⁵².

Policijos pareigūnai dalyvavo miesto finansinių reikalų tvarkyme, kai reikėjo spręsti mokesčių iš miestiečių nesurinkimo problemas ar išieškoti mokestines skolas. Reikia pastebėti, kad šiais atvejais magistratas pagalbos dažniausiai kreipdavosi į policiją⁵³. Tiesą sakant, magistrato burmistrai nevengė pasitelkti policijos ir kitais atvejais, spręsdami

⁴⁷ Rusijos imperijos vidaus reikalų ministro 1802 09 29 įsakas. *LVIA*, f. 421, ap. 1, b. 20, l. 5.

⁴⁸ Vilniaus policijos 1802 m. raštai Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 580, l. 1–25, 31–55.

⁴⁹ Vilniaus gorodničiaus A. Veiso 1802 05 02 raštas. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 579, l. 106.

⁵⁰ Ten pat, l. 141.

⁵¹ Vilniaus magistrato 1802 09 02 raštas Vilniaus miesto policijai. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 577, l. 137.

⁵² Vilniaus policijos 1802 m. raštas Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 579, l. 378.

⁵³ Vilniaus magistrato raštas 1802 m. Vilniaus gorodničiumi. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 577, l. 82.

miesto kasdienius klausimus⁵⁴. Kita vertus, policijos pareigūnų savavališki veiksmai kėlė gyventojų nepasitenkinimą, o magistratas, siekdamas apginti interesus, rašė skundus⁵⁵.

Negausiai ir menkai pasirengusiai policijai sunkiai sekėsi kontroliuoti kriminogeninę situaciją mieste ir jo priegose, kadangi siautėjo ne tik pavieniai nusikaltėliai ir vagys, bet ir nemažos gaujos, užsiimančios vagystėmis ir plėšimais. Antakalnio priemiestyje, miškingose vietose, slapstėsi didelė gauja, kuri išdrįso dieną gurguolėje vežti ginklus. Pasitelkus kazokų patrulius, gauja buvo išsklaidyta, o vėliau ir nuteista. Penkiems gaujos vadams buvo skirta 301 kirtis, šnervių išrovimas ir išsiuntimas į katorgą, kelioms dešimtims narių – įvairiausios dvigubos bausmės: visiems kirčiai, asmeniškai – išsiuntimas į Sibirą, įvairaus dydžio piniginės baudos, atidavimas į rekrutus, viešieji darbai. Policijos viršininkas Šlykovas už nuopelnus buvo įvertintas Šv. Vladimiro IV laipsnio ordinu⁵⁶.

Nesutarimai tarp savivaldos ir policijos suaktyvėjo, kai magistratas nutarė siųsti atstovų delegaciją į Sankt Peterburgą. Magistratas ir miestiečių atstovai išrinko delegaciją – burmistrą Motiejų Borkovskį ir raštininką Juozapą Dobušinskį, kurie buvo įpareigoti vykti į Sankt Peterburgą atstovauti miesto interesams ir išsiaiškinti dėl patvirtintų Rusijos imperatoriaus įsakais ATR laikotarpiu suteiktų miestui teisių bei privilegijų veikimo principų⁵⁷. Tai buvo susiję su miesto policijos vykdomais pažeidimais ir neteisėtais veiksmais prieš gyventojus ir magistrato pareigūnus, kaip antai mokesčių iš gyventojų savavališkas rinkimas, neteisėtas patalpų užėmimas, įvairių rekvizicijų savavališkas administravimas, nesirūpinimas viešąja tvarka, ypač padaugėjus vagysčių. Tokius ryžtingus veiksmus paskatino 1802 m. civilinio gubernatoriaus Lanskojaus nutarimas uždrausti magistratui teikti nusiskundimus bei kreiptis su gyventojų prašymais dėl policijos darbo⁵⁸. Šios delegacijos pastangos apsiribojo prašymo įteikimu Vidaus reikalų ministerijos ministro grafo Kočubėjaus kanceliarijai⁵⁹.

Reikia pastebėti, kad rusų policijos administravimo praktika mieste nepatyrė ženklesnių pokyčių, todėl galima manyti, kad Vidaus reikalų ministerija nesiėmė tenkinti prašymo. Policijos svarbą savivaldos veiklos erdvėje liudija tai, kad magistratas neteko galimybės administruoti mieste veikusios Butų komisijos veiklos. Gorodničius tapo pareigūnu, tiesiogiai administruojančiu šią komisiją, kurios svarbiausia užduotis buvo užtikrinti operatyvų pražygiuojančių ir mieste dislokuotų karinių dalinių apgyvendinimą mieste. Šios komisijos nutarimai magistratui tapo privalomi, tačiau ji negalėjo daryti įtakos priimamiems sprendimams. Kai toks bandymas, remiantis savivaldos tradicijomis, buvo realizuotas, gorodničius Veisas magistratui aiškiai nurodė nesikišti

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ PRASPALIAUSKIENĖ, Rima. *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*. Vilnius: Žara, p. 122–123; FRANKAS, Jozefas. *Atsiminimai apie Vilnių*. Vilnius: Mintis, 2001, p. 170.

⁵⁷ Vilniaus magistrato 1803 10 8 sesijos protokolas. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 617, l. 102.

⁵⁸ MOŚCICKI, Henryk. *Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi*. Wilno, 1910–1914, t. 2, s. 21.

⁵⁹ Vilniaus magistrato 1804 m. raštai. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 640, l. 74.

į komisijos reikalus⁶⁰. Šiais atvejais gorodničius aktyviai kontroliavo, kad magistratas skubiai spręstų iškeltas užduotis. Štai perduodamas Lietuvos karinio gubernatoriaus Benigseno nurodymą magistratui surasti patalpas Vilniaus garnizonui, gorodničius Veisas pridėjo „nuo savęs“ – nevilkinant įrengti kareivines ir apie vykdomus darbus pateikti savalaikes ataskaitas⁶¹. Taigi gorodničius dažnai tapdavo miesto tiesioginiu administratoriumi, o savivaldos pareigūnai – vykdytojais ir ataskaitų teikėjais.

Policijos pareigūnai uoliai kontroliavo, kaip magistratas vykdė sanitarinę priežiūrą mieste. Magistratas buvo priverstas reaguoti į policijos gorodničiaus, policmeisterio ir pristavų raštus, kuriuose nurodyta kovoti su palaidais šunimis mieste, pašalinti miesto gatvėse, aikštėse ir turguose susikaupusias šiukšles, taisyti tiltus ir tiltelius, remontuoti valstybinius pastatus ir miesto gatves apšviečiančius žibintus. Policijos atstovai kartu su magistratu vykdė Vilnelės upės krantų tvarkymo darbus, sudarinėjo sugriautų mieste namų sąrašus. Magistrato pareigūnai, nesitaikstydami su policijos nuolatine kontrole, bandė jai pačiai priskirti kai kurias vykdymo funkcijas, kaip antai, burmistro Borkovskio nuomone, policija turėtų pagelbėti užtikrinant švarą miesto gatvėse ir aikštėse⁶². Magistratas kartu su policija kontroliavo prekybą miesto turguose, aikštėse ir gatvėse, rinko informaciją apie prekių kainas⁶³.

Savo ruožtu du magistrato tarėjai priskirti prie miesto policijos kaip atstovai atliko minimalias funkcijas, t. y. buvo įpareigoti teikti žinias apie saugumą mieste. Vienam iš tarėjų priskirta rūpintis gaisrininkų komandos poreikiais, pirmiausia reikiamų instrumentų aprūpinimu, jam taip pat pavesta administruoti naktinius sargus. Vienas iš tarėjų buvo atsakingas už švaros palaikymą viešose vietose (gatvėse, aikštėse ir turguose). Pareigūnui pavesta apžiūrėti visas miesto viešąsias erdves. Jis turėjo teisę įpareigoti pašalinti pastebėtus pažeidimus⁶⁴.

Gorodničius atskirais atvejais imdavosi ūkinių reikalų tiesioginio administravimo – Žaliojo tilto remonto darbų vykdymo priežiūros ir darbų vykdytojo funkcijų, per imperatoriaus gvardijos karines pratybas Vilniaus apylinkėse administravo (sudarė tilto dažymo sutartį su dažytoju Chaimo Movšovičiumi, sumokėjo dalį atlygio) policmeisteris Šlykovas⁶⁵, maisto produktų sandėlių, skirtų kariniams daliniams, patikros⁶⁶.

⁶⁰ Vilniaus gorodničiaus A. Veiso 1804 02 14 raštas Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 645, l. 88.

⁶¹ Vilniaus gorodničiaus A. Veiso 1804 02 15 raštas Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 645, l. 94.

⁶² Vilniaus miesto 2-os dalies pristavo Tadeušo Odyneco 1804 04 17 raštas Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 645, l. 185; Vilniaus magistrato posėdžių 1801–1802 m. protokolai. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 551, l. 5, 9–10; b. 596, l. 141, 143; Vilniaus magistrato raštas 1804 09 22 Vilniaus gorodničiumi. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 636, l. 39; Vilniaus magistrato posėdžių 1805 m. protokolai. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 662, l. 24.

⁶³ Vilniaus gorodničiaus raštai 1802 Vilniaus magistratui. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 580, l. 25–30; Vilniaus magistrato posėdžių protokolai 1801–1802 m. raštai. *LVIA*, f. 458, ap. 1, b. 551, l. 9.

⁶⁴ JANICKA, Iwona. *Kultura higieniczna Wilna...*, s. 68–70, 78–79.

⁶⁵ H. Movšovičiaus 1802 05 04 darbų sutartis. *LVIA*, f. 421, ap. 1, b. 46, l. 22; Vilniaus policmeisterio Šlykovo 1802 05 04 raštas. *LVIA*, f. 421, ap. 1, b. 46, l. 21–24.

⁶⁶ SZUMSKI, Stanisław. *W walkach i więzieniach: pamiętniki z lat 1812–1848*. Wilno, 1931, s. 62.

Policijos galimybes palaikyti deramą tvarką miesto aikštėse ir gatvėse iliustruoja elgetų problema. Kaip žinoma, Rusijos įstatymai draudė elgetauti, todėl policija privalėjo suimti elgetas. Vilnius sulaukdavo elgetų – tiek vietinių, tiek atvykėlių antplūdžio badmečio laikotarpiais. 1808 m. Vilniuje sulaikyti 689 elgetos, o 1809 m. – tik 266, tačiau šiuos rezultatus galima priskirti ne policijai, bet Vilniaus labdarybės draugijai, kuri dėjo dideles pastangas sutramdyti šį reiškinių mieste. Policija buvo bejėgė susidoroti su elgetomis mieste⁶⁷.

1812 m. gegužės mėn. Vilniaus gubernijoje įvedus karinę padėtį Vilniaus policija tapo atskaitinga karinės policijos direktoriui, kadangi imperatoriaus Aleksandro I įsakyme nurodyta sustiprinti užsieniečių, pasų išdavimo, valkatų, atvykėlių kontrolę gubernijose, kuriose dislokuoti rusų armijos daliniai. Laikinais pavaduojančiam policmeisterį pristavui Vestengolcui civilinis gubernatorius nurodė perimti iš miesto Dūmos viešųjų erdvių ir turgų sutvarkymo administravimą. Priežastis aiški – miestą reikėjo skubiai parengti imperatoriaus atvykimui⁶⁸. Rusijos armijai pasitraukus iš miesto, kartu išvyko ir rusų policijos pareigūnai.

Išvados

Vilniaus miesto policija pertvarkyta pagal Rusijos „Policijos nuostatus“, pradiniame etape taikant išimtį tik dėl žemesnės grandies pareigūnų rinkimo pagal anksčiau galiojusią tvarką. Policijos institucijos augimo perspektyvą ribojo miesto gyventojų ribotas finansinis pajėgumas. Policininkų mažas skaičius buvo viena iš priežasčių, dėl kurios ji negalėjo sėkmingai vykdyti skirtų užduočių. Tarėjų kaip magistrato atstovų vaidmuo policijoje buvo minimalus, todėl jie neturėjo galimybės ginti savivaldos interesus.

Miesto policija koncentravosi į kelias prioritetines veiklos sritis: pirma, užtikrino Rusijos imperijos valdžios įsakų ir potvarkių skelbimą ir įgyvendinimą mieste, kadangi ši funkcija, valdžios manymu, buvo pagrindinė sąlyga, garantuojanti viešosios tvarkos ir visuomeninės ramybės palaikymą. Antra, kontroliavo mokesčius ir prievolių atlikimą, miesto infrastruktūros – priešgaisrinės, sanitarinės priežiūros reikalus, tarp kurių nemažą dalį sudarė Rusijos karių dislokacijos visapusiškų poreikių užtikrinimas.

Policijos daugiafunkcinė veikla sudarė palankias sąlygas per trumpą laiką gubernijos administracijai užtikrinti visapusišką miesto savivaldos institucijų veiklos kontrolę.

⁶⁷ PRASPALIAUSKIENĖ, Rima. Nereikalingi ir pavojingi..., p. 28–29; FRANKAS, Jozefas. *Atsiminimai apie Vilnių...*, p. 159.

⁶⁸ *Виленский временник. Акты и документы архива Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернаторского управления, относящиеся к истории 1812–1813 г. г., издаваемый Виленским, Ковенским и Гродненским генерал-губернаторским управлением. Вильна, 1912–1913, кн. 5, ч. 2, с. 24–25.*

Policijos institucija, disponuodama plačiomis ir aiškiai neapibrėžtomis kompetencijomis, minimizavo savivaldos savarankiškos veiklos galimybes. Policmeisteris ir gorodničius pirmiausia rūpinosi įgyvendinti savalaikius valdžios įsakus ir potvarkius, nuolatos kišosi į savivaldos institucijoms tiesiogiai priskirtas funkcijas, tačiau nekreipė didesnio dėmesio į viešosios tvarkos problemas mieste. Tiesa, derėtų pridurti, kad pasinaudodami policijos kaip jėgos struktūros pagalba magistratas ir Dūma galėjo lengviau susitvarkyti su jiems priskirtomis miesto valdymo funkcijomis.

Šaltiniai

1. Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Vilniaus miesto magistras (F. 458), Vilniaus miesto dūma (F. 937), Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija (F. 937).
2. Виленский временник. Акты и документы архива Виленскаго, Ковенскаго и Гродненскаго генерал-губернаторскаго управления, относящіяся к исторіи 1812–1813 г. г., издаваемый Виленским, Ковенским и Гродненским генерал-губернаторским управлением. Вильна, 1912–1913, кн. 5, ч. 2.
3. Устав Благочиния или Полицейский 1782 г. Prieiga per internetą: <http://museumreforms.ru/node/13635>
4. Полное собрание законов Российской империи. 1794, т. 23.

Literatūra

1. BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara; MEDIŠASUSKIENĖ Zita; MIKNYS, Rimantas. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
2. BRUSOKAS, Edmundas; GLEMŽA, Liudas. Vilniaus savivaldos struktūra ir organizacija po Ketverių metų seimo miestų reformos (1792, 1794 m.). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, 1, Vilnius, 2009.
3. EMSLEY, Clive. *A Short History of Police and Policing*. Published to Oxford Scholarship Online, 2021.
4. FRANKAS, Jozefas. *Atsiminimai apie Vilnių*. Mintis, Vilnius, 2001.
5. Glemža, Liudas. Abiejų Tautų Policijos komisija 1791–1792 m. In ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė; GLEMŽA, Liudas; RAKUTIS, Valdas; JURGAITIS, Robertas; BRUSOKAS, Eduardas. *Modernios administracijos tapšmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius, 2014.
6. JANICKA, Iwona. *Kultura higieniczna Wilna, w latach 1795–1915*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

7. JEGELEVIČIUS, Sigitas. Aneksuotos Lietuvos valdymas Rusijos imperijoje. *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: LR vidaus reikalų ministerija, 2008.
8. JURGINIS, Juozas; MERKYS, Vytautas; TAUTAVIČIUS, Adolfas. *Vilniaus miesto istorija*. Vilnius: Mintis, 1968.
9. *Konstytucje Grodzieńskie z r. 1793 dotyczące ustroju państwa wraz z ustawą „Miasta wolne Rzeczypospolitej“*. Poznan, 1949.
10. Masalski, Edmund. Z pamiętników 1799–1824. In MOŚCICKI H., *Ze stosunków Wileńskich w okresie 1816–1823*. Warszawa, 1924.
11. MORAVSKIS, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje*. Vilnius: Mintis, 1994.
12. MOŚCICKI, Henryk. *Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi*. Wilno, 1910–1914, t. 2.
13. PRASPALIAUSKIENĖ, Rima. *Nerekalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*. Vilnius: Žara, 2000.
14. PUGAČIAUSKAS, Virgilijus. Magistrat Wileński w pierwszych latach pod zaborem rosyjskim (1794–1808). *Biuletyn historii pogranicza*, Białystok, 2001.
15. PUGAČIAUSKAS, Virgilijus. Vilniaus mėsininkų cechų XIX a. I pusėje. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005, 2, Vilnius, 2006.
16. SIRUTAVIČIUS, Vladas. Nusikaltimai ir visuomenė XIX a. Lietuvoje. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 12, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
17. SZUMSKI, Stanisław. *W walkach i więzieniach: pamiętniki z lat 1812–1848*. Wilno, 1931.
18. ŻYTKOWICZ, Leonid. *Rządy Repnina na Litwie w latach 1794–7*. Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie, 1938.
19. *История полиции России*. Ленинградская область, 2015.
20. *История органов внутренних дел России*. А. Д. Гуляков, В. Н. Колемасов, А. В. Лобанов, Н. И. Свечников, А. А. Грачев; под общ. ред. В. В. Гошуляка. Пенза, 2018.
21. *Полицейские и городничие Витебской губернии – ветераны антинаполеоновских войн начала XIX века*. Prieiga per internetą: <https://niab.by/newsite/by/content/all/>.

The Change of the Vilnius City Police in the Late 18th–Early 19th Centuries: Officers, Structure, Functions

Dr. Virgilijus Pugačiauskas

Lithuanian Institute of History, Tilto st. 17, LT-01101 Vilnius
E-mail: virgilijus.pugaciauskas@istorija.lt

Summary

This article examines the changes in the Vilnius City Police in the late 18th–early 19th centuries when the police were reorganized according to the Russian Empire's principles. It discusses how the police have limited the possibilities for autonomous functioning of the municipality and created favorable conditions for the Vilnius Governorate to ensure full control over the activities of the city's municipal institutions, i.e., the Magistrate's Office and the Duma. The city police force had several priority areas of activity: firstly, it ensured the promulgation and implementation of the orders and decrees of the Russian Imperial authorities, as this function was considered by the authorities to be the main condition for the maintenance of law and order and public peace in the city. Secondly, it controlled the taxes and duties of the townspeople, and the maintenance of the town's infrastructure – fire-fighting and sanitary care, which included, to a large extent, provision for all the needs of the Russian military deployments.

Gauta / Received 2022 03 22
Priimta / Accepted 2022 10 25